

[२०२२] २ एस. सी. आर. ८१४

विशाल अश्विन पटेल

विरुद्ध

सहाय्यक आयुक्त आयकर मंडळ, २५ (३) आणि इतर

(दिवाणी अपील क्रमांक २२००/२०२२)

मार्च २८, २०२२

[न्यायमूर्ती एम. आर. शाह आणि न्यायमूर्ती बी. वि. नागरत्ना]

निर्णय/आदेश: तर्कसंगत /बोलका आदेश -अपीलकर्ता-करदात्याने रिट याचिका दाखल करून आव्हान दिलेले मूल्यांकन पुन्हा सुरू करणे-उच्च न्यायालयाने रिट याचिका फेटाळल्या-नोंदीत सादर केलेल्या रिट याचिकांवरून असे दिसते की मूल्यांकन पुन्हा सुरू करण्याला अनेक कारणांवर आव्हान देण्यात आले होते-रिट याचिकांमध्ये उपस्थित केलेली कोणतीही कारणे उच्च न्यायालयाने हाताळली नाहीत आणि/किंवा गुणवत्तेनुसार विचार केला नाही-रिट याचिकांमध्ये उपस्थित केलेल्या कोणत्याही कारणांवर कोणतीही चर्चा झाली नाही-उच्च न्यायालयाने रिट याचिका अत्यंत अनौपचारिक पद्धतीने फेटाळल्या जे अशाश्वत आहे -'आम्ही

रिट याचिका स्वीकारण्यास इच्छुक नाही' असे सांगण्याशिवाय, उच्च न्यायालयाने रिट याचिकांवर सुनावणी करण्याच्या अनिच्छेची कारणे देत पुढे काहीही सांगितले नाही-उच्च न्यायालयाने भारतीय संविधानाच्या कलम २२६ अन्वये अधिकार वापरताना उच्च न्यायालयाला आव्हान दिलेले मूल्यांकन पुन्हा सुरू करण्याचा प्रश्न स्वतंत्रपणे विचारात घेणे आवश्यक होते की मुल्यांकन रिट याचिकेत मांडले जाऊ शकते आणि तसे असल्यास, ते योग्य आहे की नाही - प्रकरण नव्याने विचारासाठी उच्च न्यायालयाकडे पाठवले - भारताचे संविधान- अनुच्छेद २२६.

अपीलांना मंजूरी दिली आणि प्रकरण उच्च न्यायालयात पाठवणे, न्यायालयाने हे ग्राह्य धरले की:

१. रिट याचिकांमध्ये उपस्थित केलेली कोणतीही कारणे उच्च न्यायालयाने गुणवत्तेनुसार हाताळलेली नाहीत आणि/किंवा विचारात घेतलेली नाहीत. रिट याचिकांमध्ये मांडण्यात आलेल्या कोणत्याही कारणांवर अजिबात चर्चा झालेली नाही. उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने रिट याचिका अत्यंत अनौपचारिक पद्धतीने फेटाळून लावल्या आहेत, जे अशाश्वत आहे. 'आम्ही रिट याचिकांवर सुनावणी करण्यास इच्छुक नाही'..... असे

सांगण्याखेरीज, उच्च न्यायालयाने रिट याचिकांवर सुनावणी न करण्यास कोणतेही कारण सांगितले नाही. उच्च न्यायालयाने ज्या पद्धतीने कोणताही तर्कसंगत आदेश न देता रिट याचिका हाताळल्या आणि निकाली काढल्या, तिचे या न्यायालयाने कौतुक केलेले नाही. जेव्हा रिट याचिकांमध्ये अनेक मुद्दे/कारणे उपस्थित केली जात असतात, तेव्हा ते हाताळणे आणि त्यानंतर तर्कसंगत आदेश देणे हे न्यायालयाचे कर्तव्य होते. जेव्हा राज्यघटना उच्च न्यायालयांना दिलासा देण्याचा अधिकार देते तेव्हा योग्य प्रकरणांमध्ये असा दिलासा देणे हे न्यायालयांचे कर्तव्य बनते आणि पुरेशा कारणांशिवाय दिलासा नाकारला गेल्यास न्यायालये त्यांचे कर्तव्य पार पाडण्यात अपयशी ठरतील. [परिच्छेद २,१.१] [८१६-एच; ८१७-ए-डी]

२. भारतीय अनुच्छेद २२६ अंतर्गत अधिकारांचा वापर करताना उच्च न्यायालयाने मूल्यांकन पुन्हा सुरू करण्याचा प्रश्न रिट याचिकेत उपस्थित केला जाऊ शकतो की नाही आणि तसे असल्यास तो न्याय्य आहे की नाही यावर स्वतंत्रपणे विचार करणे आवश्यक होते. हे आदेश तर्कहीन आहेत कारण पक्षकारांनी विविध कारणे मांडली होती/जी प्रथमतः उच्च न्यायालयाने तपासायला हवी होती आणि संबंधित कागदपत्रांचे विश्लेषण केल्यावर स्पष्ट

निष्कर्ष नोंदवणे आवश्यक होते. [परिच्छेद २.२,३] [८१७-डी-e; ८१८-बी-सी]

केंद्रीय विश्वस्त मंडळ वि. इंदूर संमिश्र प्रायव्हेट लिमिटेड, (२०१८) ८ एस.

सी. सी. ४४३: [२०१८] ७ एस. सी. आर. ११३०; केंद्रीय लोकसेवा आयोग

वि. बिभू प्रसाद सारंगी आणि इतर, (२०२१) ४ एस. सी. सी. ५१६ -या

न्यायनिर्णयांवर अवलंबून होते.

न्यायनिर्णयाचे संदर्भ

[२०१८] ७ एस. सी. आर. ११३० वर अवलंबून परिच्छेद

२.३

(२०२१) ४ एस. सी. सी. ५१६ वर अवलंबून परिच्छेद २.४

दिवाणी अपीलिय कार्यक्षेत्र: दिवाणी अपील क्रमांक २२००/२०२२

मुंबई उच्च न्यायालयाच्या रिट याचिका क्रमांक ३२०९/२०१९ मधील दिनांक

११.०१.२०२२ च्या निकाल आणि आदेशावरून.

सोबत.

दिवाणी अपील क्रमांक २२०१,२२०२ आणि २२०३ / २०२२

देवेन्द्र जैन, राधा हाल्बे, रजत मित्तल, अपीलकर्त्यांचे वकील.

बलबीर सिंग, ए. एस. जी., रुपेश कुमार, श्याम गोपाल, आकांक्षा कौल,
प्रीती राणी, राज बहादूर यादव, सामानेवाला यांचे वकील.

न्यायालयाचा निर्णय न्यायमूर्ती एम. आर. शाह, यांनी दिला.

1. मुंबई उच्च न्यायालयाने रिट याचिका
Nos.३२०९/२०१९,३१५०/२०१९, ३२०८/२०१९ आणि ३१३७/२०१९ मध्ये
पारित केलेल्या आक्षेपार्ह आदेशांबद्दल, ज्याद्वारे उच्च न्यायालयाच्या
खंडपिठाने उपरोक्त रिट याचिका फेटाळल्या आहेत. त्या आक्षेपार्ह
आदेशांबद्दल व्यथित आणि असमाधानी होऊन अपीलकर्ते-मूळ रिट
याचिकाकर्त्यांनी मूल्यांकन/पुनर्मूल्यांकनाची कार्यवाही पुन्हा सुरू करण्यास
आव्हान दिले आहे, तसेच सध्याचे अपील दाखल करण्यास प्राधान्य दिले
आहे.

2. संबंधित अपीलकर्त्यांच्या वतीने बाजू मांडणारे विद्वान वकील देवेन्द्र
जैन आणि महसुलाच्या वतीने बाजू मांडणारे विद्वान ए. एस. जी. सुखबीर
सिंग यांचे म्हणणे आम्ही ऐकले आहे. उच्च न्यायालयाने रिट याचिका

फेटाळत दिलेल्या संबंधित आदेशांचा आम्ही अभ्यास केला आहे. उच्च न्यायालयाने रिट याचिका फेटाळत दिलेल्या आदेशांचा अभ्यास केल्यानंतर, असे दिसून येते की हे आदेश गूढ, अभाषिक आणि तर्कहीन आदेश आहेत. दिनांक ११.०१.२०२२ आदेश खालीलप्रमाणे आहे:

"१. या याचिकेवर सुनावणी करण्यास आम्ही इच्छुक नाही. त्याच वेळी, कर अधिनियम, १९६१ (कायदा) च्या कलम १४८ अंतर्गत पुन्हा मूल्यांकन सुरु करण्यासाठी याचिकाकर्त्याने दाखल केलेले आक्षेप फेटाळणारा १० ऑक्टोबर, २०१९ रोजीचा आदेश पारित करणाऱ्या अधिकाऱ्यापेक्षा वेगळा असलेला मूल्यांकन अधिकारी याचिकाकर्त्याला पुढील कागदपत्रे आणि न्यायानिर्णये दाखल करण्याची परवानगी द्यावी आणि तसेच सल्ला दिल्यास मूल्यांकन आदेश पारित करण्यापूर्वी वैयक्तिक सुनावणी देखील द्यावी . हा आदेश अपलोड केल्याच्या तारखेपासून १२ आठवड्यांच्या आत मूल्यांकन आदेश पारित केला जावा. याचिकाकर्त्याला वैयक्तिक सुनावणीची तारीख आणि वेळेबाबत किमान सात दिवसांची आगाऊ सूचना दिली जाईल.

२.मूल्यांकन अधिकारी यांनी याचिकाकर्त्याने केलेल्या सर्व निवेदने हाताळावे आणि कायदानुसार तपशीलवार आदेश द्यावे”.

अभिलेखावर सादर केलेल्या रिट याचिकांवरून असे दिसते की आयकर कायद्याच्या कलम १४८ अंतर्गत मूल्यांकन पुन्हा सुरू करण्याला अनेक कारणांमुळे आव्हान देण्यात आले आहे. रिट याचिकांमध्ये मांडलेली कोणतीही कारणे....उच्च न्यायालयाने गुणवत्तेनुसार हाताळलेली नाहीत आणि/किंवा विचारात घेतलेली नाहीत. रिट याचिकांमध्ये मांडण्यात आलेल्या कोणत्याही कारणांवर अजिबात चर्चा झालेली नाही. उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने रिट याचिका अत्यंत अनौपचारिक पद्धतीने फेटाळून लावल्या आहेत, जे अशाश्वत आहे. 'आम्ही रिट याचिकेवर सुनावणी करण्यास इच्छुक नाही' असे सांगण्याखेरीज, उच्च न्यायालयाने रिट याचिकांवर सुनावणी न करण्यास कोणतीही कारणे पुढे सांगितलेली नाहीत.

२.१ उच्च न्यायालयाने ज्या पद्धतीने कोणताही तर्कशुद्ध आदेश न देता रिट याचिका हाताळल्या आणि निकाली काढल्या त्या पद्धतीचे या न्यायालयाने कौतुक केलेले नाही. जेव्हा रिट याचिकांमध्ये अनेक मुद्दे/कारणे उपस्थित केली जात असतात, तेव्हा ते हाताळणे आणि त्यानंतर तर्कशुद्ध आदेश देणे हे

न्यायालयाचे कर्तव्य होते. जेव्हा राज्यघटना उच्च न्यायालयांना दिलासा देण्याचा अधिकार देते तेव्हा योग्य प्रकरणांमध्ये दिलासा देणे हे न्यायालयांचे कर्तव्य बनते आणि पुरेशा कारणांशिवाय दिलासा नाकारला गेल्यास न्यायालये त्यांचे कर्तव्य पार पाडण्यात अपयशी ठरतील.

२.२ भारतीय अनुच्छेद २२६ अंतर्गत असलेल्या अधिकारांचा वापर करताना, मूल्यांकन पुन्हा सुरू करण्याचा प्रश्न रिट याचिकेत उपस्थित केला जाऊ शकतो की नाही आणि तसे असल्यास, तो न्याय्य आहे की नाही यावर उच्च न्यायालयाने स्वतंत्रपणे विचार करणे आवश्यक होते.

२.३ केंद्रीय विश्वस्त मंडळ विरुद्ध इंदूर संमिश्र प्रायव्हेट लिमिटेड (२०१८) ८ एस. सी. सी. ४४३ या प्रकरणात तर्कशुद्ध आदेश पारित करण्याच्या गरजेवर भर देताना, या न्यायालयाने निरीक्षण नोंदवले आहे आणि असे म्हटले आहे की न्यायालयांनी प्रत्येक प्रकरणात तर्कशुद्ध आदेश पारित करणे आवश्यक आहे ज्यामध्ये पक्षकारांच्या खटल्यातील पायाभूत तथ्यांचे वर्णन, खटल्यात उद्भवणारे मुद्दे, पक्षकारांनी केलेल्या विनंती, संबंधित मुद्द्यांना लागू असलेली कायदेशीर तत्त्वे आणि खटल्यात उद्भवलेल्या सर्व मुद्द्यांवरील निष्कर्षांच्या समर्थनार्थ कारणे आणि त्याच्या निष्कर्षांच्या समर्थनार्थ पक्षकारांच्या विद्वान वकिलांनी विनंती केली आहे. या निर्णयात पुढे असे

निरीक्षण नोंदवले गेले आहे की तर्कहीन आदेशामुळे पक्षांना पूर्वग्रह होतो कारण एक पक्ष का जिंकला आणि दुसरा पक्ष का हरला याची कारणे जाणून घेण्यास ते त्यांना वंचित ठेवतात.

२.४ केंद्रीय लोकसेवा आयोग विरुद्ध बिभू प्रसाद सारंगी आणि इतर, (२०२१) ४ एस. सी. सी. ५१६ या प्रकरणातील अलीकडील निर्णयात, भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद अंतर्गत अधिकारांचा वापर करताना उच्च न्यायालयाने दिलेल्या कारणांवर भर देताना, या न्यायालयाने निरीक्षण नोंदवले आहे आणि असे म्हटले आहे की कारणे हे न्यायिक निर्णयाचा आत्मा आहेत आणि न्यायाधीश त्यांच्या निर्णयात कसे संवाद साधतात. हे न्यायिक प्रक्रिया एक परिभाषित वैशिष्ट्य आहे कारण न्यायाचा दर्जा हा न्यायव्यवस्थेला वैध ठरवतो. पुढे असे दिसून आले आहे की जरी प्रकरणे निकाली काढण्याची आकडेवारी महत्त्वाची असली तरी ती निर्णयाची आंतरिक सामग्री आहे. पुढे असे निरीक्षण नोंदवले गेले आहे की अनुच्छेद २२६ अंतर्गत अधिकारांचा वापर करताना न्यायालयांनी त्यात समाविष्ट असलेल्या मुद्द्यांवर स्वतंत्रपणे विचार करणे आवश्यक आहे.

३. या न्यायालयाने वरील निर्णयांमध्ये दिलेल्या कायद्याला लागू करताना, या खटल्यातील तथ्यांवर आणि उच्च न्यायालयाने ज्या पद्धतीने रिट याचिका

निकाली काढल्या आहेत, त्या संयमाच्या हितासाठी, आम्ही फक्त हे लक्षात घेऊ शकतो की हे आदेश तर्कहीन आहेत कारण पक्षकारांनी विविध कारणे सांगितली/मांडली होती, ज्यांची प्रथमतः उच्च न्यायालयाने तपासणी करायला हवी होती आणि संबंधित कागदपत्रांचे विश्लेषण केल्यावर स्पष्ट निष्कर्ष नोंदवणे आवश्यक होते.

४. उच्च न्यायालयाने ज्या पद्धतीने आदेश दिले आहेत, ज्यामुळे आम्हाला गुणवत्तेच्या आधारे रिट याचिकांवर नव्याने निर्णय घेण्यासाठी हे प्रकरण उच्च न्यायालयाकडे पाठवण्यास भाग पाडले आहे, ते आम्ही मान्य करू शकत नसल्यामुळे, आम्ही उपरोक्त नमूद निरीक्षणांच्या आधारे असे करतो आहे .

५. वरील चर्चेच्या आधारे, आम्ही सध्याच्या अपीलांना मंजुरी देतो आणि उच्च न्यायालयाने पारित केलेले आक्षेपार्ह आदेश बाजूला ठेवतो आणि वरील आमची निरीक्षणे लक्षात घेऊन कायदानुसार रिट याचिकांवर नव्याने निर्णय घेण्यासाठी प्रकरणांना उच्च न्यायालयाच्या खंडपिठाकडे पाठवतो. तथापि, आम्ही हे स्पष्ट करतो की आम्ही केवळ वर नमूद केलेल्या कारणांसाठी प्रकरणे उच्च न्यायालयात पाठवण्यासाठी मत तयार करून, वादाच्या गुणवत्तेवर कोणतेही निरीक्षण करणे टाळले आहे. त्यामुळे उच्च

न्यायालय, वर केलेली आमची निरीक्षणे लक्षात घेऊन, कायदानुसार काटेकोरपणे रिट याचिकांवर निर्णय घेईल.

वरील निर्देशांसह, सध्याच्या अपीलांना त्यानुसार मंजूरी दिली जाते आणि आक्षेपित आदेश बाजूला ठेवले जातात. वर नमूद केल्याप्रमाणे हे प्रकरण उच्च न्यायालयात पाठवण्यात आले आहे. खर्चाबाबत आदेश नाही.

देविका गुजराल

अपीलांना मंजूर करण्यात आले .

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.